

Голові спеціалізованої
вченої ради ДФ 20 051.052
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктору історичних наук, професору,
деканові факультету туризму
Великочому Володимирові Степановичу
(76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора історичних наук, професора,
професора кафедри етнології Львівського національного університету
імені Івана Франка Глушка Михайла Степановича
на кваліфікаційну наукову працю Тугая Миколи Івановича
“Етнографічна діяльність Михайла Зубрицького в контексті регіональних
народознавчих студій Наукового товариства імені Шевченка”,
подану до захисту у спеціалізовану вчену раду ДФ 20 051.052
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
на здобуття доктора філософії за спеціальністю
032 Історія та археологія (галузь знань Гуманітарні науки)**

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами. Михайло Зубрицький (1856–1919) посідає особливе місце в історії української науки загалом і Наукового товариства імені Шевченка у Львові зокрема. Проживши понад 30 років у віддаленому карпатському селі Мшанець, що нині у Самбірському районі Львівської області, та обіймаючи скромну посаду пароха місцевого приходу Української Греко-Католицької Церкви, він залишив по собі понад чотири десятки наукових праць з археографії, історії, етнографії та фольклористики, а також майже три сотні публіцистичних

(газетних) статей, значна частина яких має народознавчий характер. Зважаючи ще на історичний період (кінець XIX – початок XX ст.), коли жив і працював учений, інакше як подвигом назвати цей творчий доробок важко.

На жаль, з добре відомих усім нам причин, довгий час етнографічна спадщина М. Зубрицького була поза увагою українських етнологів та істориків, а ті поодинокі статті й повідомлення, що стали результатом студій окремих знавців його життя і творчості, передусім доби незалежної України, не позбавлені серйозних прогалин і недоліків. Стосується це і матеріалів до біографії пароха, що посіли важливе місце у другому томі тритомного фоліанта “Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали” (Львів, 2013–2019), виданого зусиллями і за загальною науковою редакцією професора Франка Сисина. Інакше кажучи, дисертаційна праця Миколи Тугая не має аналогів в українській науці і є першим комплексним дослідженням регіонального народознавчого доробку вченого. Важливо, що свою працю автор підготував і подав до захисту якраз у той час, коли вся наукова громадськість України та поза її межами відзначає славетний ювілей української науки – 150-річчя заснування НТШ у Львові, дійсним членом якого був і Михайло Зубрицький, що, як міркуємо собі, не потребує окремих коментарів.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертація М. Тугая написана за проблемно-хронологічним принципом, має чітку і логічну структуру, всі основні елементи, передбачені відповідними нормативними документами Міністерства освіти і науки України. Вона складається з анотації (українською й англійською мовами), списку наукових праць за темою дисертації, вступу, чотирьох розділів, тринадцяти підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел і літератури (всього – 409 позицій), додатків (загальна їх кількість – 14).

У “*Вступі*” наявні обов’язкові складові, характерні для праць відповідного жанру, – стисло обґрунтована актуальність теми, зазначений зв’язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету і дослідницькі

завдання, окреслено об'єкт, предмет, хронологічні межі, територію, методологію, методи, наукову новизну дослідження тощо.

У першому розділі *“Джерельно-історіографічна та теоретико-методологічна база роботи”* (с. 21–50) М. Тугай розглядає три ключові аспекти, причому в незвичній для нас послідовності: методологію дослідження (*підрозділ перший*), джерельну базу (*підрозділ другий*) та історіографію дослідницької проблеми (*підрозділ третій*). Висвітлення порушених аспектів у зазначеній послідовності має як свої переваги, так і недоліки. Зокрема, доцільніше спершу з'ясувати загальний стан дослідження тієї чи іншої наукової проблеми, а вже потім на його тлі аналізувати залучені автором джерела. Однак, зважаючи на загальний стан вивчення життєвого і творчого шляху М. Зубрицького, ця структурна оригінальність дисертаційної роботи негативно не вплинула на її загальний зміст. Зокрема і через те, що інструментарій дослідницького проекту охоплює загальнонаукові (історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-системний) і спеціально-галузеві (метод пережитків, компонентного аналізу, контент-аналізу тощо) методи наукових студій.

Для підготовки дисертаційної праці М. Тугай використав широке коло джерел, які поділив на три умовні групи: неопубліковані архівні матеріали; опубліковані документи та матеріали, дані періодичної преси. Серед них найбільшу цінність становлять, безперечно, залучені автором документи та матеріали семи архівних і музейних установ трьох країн – України, Польщі та Австрії: Центрального державного історичного архіву України у Львові, Центрального державного історичного архіву України у Києві, рукописних фондів архіву Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ), відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (Київ), Етнографічного музею у Відні (Австрія), Архіву нових актів у Варшаві (Польща) (с. 27–30).

Серед опублікованих джерел, безперечно, найбільше зацікавлення становлять оприлюднені особисті документи М. Зубрицького, його щоденник, досить багата епістолярна спадщина тощо, а також власні праці вченого, у яких часто-густо присутні авторські екскурси у повсякденне буття. Це саме стосується публікацій пароха у періодичній пресі, які є особливо цінним матеріалом для аналізу формування його історичних поглядів, світоглядних уявлень та суспільно-громадської діяльності.

Дисертант докладно розглянув науковий доробок попередників стосовно життєвого і творчого шляху уродженця Бойківщини, виділивши у ньому п'ять хронологічно-проблемних груп: публікації міжвоєнного періоду; праці українських радянських дослідників; напрацювання діячів української діаспори; науковий доробок сучасних українських істориків, етнологів та фольклористів; праці зарубіжних дослідників. Загалом же у дисертаційній роботі йдеться про спеціальні дослідження близько двох десятків авторів, більшість яких почали вивчати творчу спадщину народознавця лише в незалежній Україні, причому значна їх частина принагідно. Серед доробку знавців М. Зубрицького автор справедливо виділяє праці Григорія Дем'яна, який, фактично, першим відкрив завісу його етнографічних і фольклористичних зацікавлень, позаяк тривалий час зберігав особистий архів пароха, який на початку 1970-х років досліднику передав його син Володимир. Значну увагу автор приділив також внеску Ф. Сисина у дослідження доробку мшанецького душпастиря.

У другому розділі *“Життєвий шлях о. Михайла Зубрицького”* (с. 51–102) М. Тугай порушив три питання: становлення особистості священника (*підрозділ перший*), його громадсько-політична та душпастирська діяльність (*підрозділ другий*), науково-дослідна діяльність (*підрозділ третій*). Кожне з цих питань важливе тому, що, фактично, охоплює основні сфери його повсякдення, суспільні, політичні та наукові (історичні, етнографічні, фольклористичні) зацікавлення. Для їх комплексного аналізу дисертант залучив передусім різні архівні й опубліковані джерела та матеріали, а також результати праці інших

народознавців, зокрема і наші, зокрема, під час з'ясування співпраці М. Зубрицького з НТШ у Львові (с. 79–85). Щоправда, розглядаючи роль пароха у розбудові Музею Товариства та інших музейних інституцій етнографічного профілю Європи (с. 95–100), автор змовчав про те, що цей дослідницький аспект теж був у центрі нашої уваги, зокрема в окремій статті “Участь Михайла Зубрицького у формуванні музейних етнографічних збірок”, опублікованої у сьомому випуску “Наукового збірника Закарпатського музею народної архітектури та побуту” (Ужгород, 2020).

Натомість висвітлюючи просвітницьку, виборчу, душпастирську діяльність М. Зубрицького, його археографічні та історичні зацікавлення, дисертант небезпідставно часто апелює саме до першоджерел, зокрема і до самих публіцистичних статей, оприлюднених отцем Михайлом у галицькій пресі, передусім у часописі “Діло”, які нещодавно були перевидані у третьому томі його праць і матеріалів про нього. Загалом, життєвий шлях, суспільно-громадська, душпастирська та наукова діяльність уродженця с. Кіндратова висвітлені у дисертаційній роботі всебічно й об'єктивно, з дотриманням основних вимог історичної науки, що стосується біографістики.

Матеріали *третього розділу “Духовна культура західних бойків у науковій спадщині отця Михайла Зубрицького”* стосуються трьох дослідницьких аспектів: світоглядних уявлень та вірувань автохтонів Західної Бойківщини (*підрозділ перший*) (с. 103–116), їхньої календарної обрядовості (с. 116–137) (*підрозділ другий*) та особливостей родинної обрядовості (с. 137–158) (*підрозділ третій*).

Зокрема, дисертант докладно розглядає фактографічний етнографічний матеріал, який мшанецький парох зібрав серед бойків про їхні уявлення про потойбічний світ, народні тлумачення понять рай/пекло, життя/смерть тощо, ставлення до різних демонологічних персонажів нижчого рівня, зокрема й осіб із надприродними здібностями. Залучивши праці сучасних знавців календарної обрядовості, М. Тугай скрупульозно аналізує внесок М. Зубрицького у

дослідження річного народного календаря бойків та їх ставлення до днів тижня. Особливу увагу автор дисертації акцентує на виділених парохом народних святах календарного року, непересічній цінності виявлених ученим специфічних особливостях традиційної календарно-побутової обрядовості, різних атрибутів й учасників святкувань, супровідному поетичному слові тощо. Це саме стосується з'ясування дисертантом народознавчого доробку душпастиря щодо окремих ділянок сімейної обрядовості бойків Старосамбірського краю у минулому. Йдеться передусім про описи М. Зубрицьким хрестин, шлюбно-сімейних звичаїв, похорону і поминків. Автор дисертаційної роботи не минув своєю увагою внесок дійсного члена НТШ у вивчення структури бойківської родини наприкінці XIX – початку XX ст., ієрархії та внутрішніх сімейних стосунках, стану народної педагогіки в середовищі західних бойків.

Четвертий розділ “Специфіка дослідження матеріальної культури бойків” (с. 159–) на відміну від трьох попередніх розділів, охоплює аж чотири підрозділи: “Народний одяг” (*підрозділ 4. 1*), “Традиційну їжу” (*підрозділ 4. 2*), “Житлово-господарське будівництво” (*підрозділ 4. 3*) і “Структуру господарства” (*підрозділ 4. 4*).

Кожна з цих ділянок традиційно-побутової культури бойків посіла важливе місце у народознавчому доробку М. Зубрицького, Щонайважливіше, дисертант зауважує, що, на відміну від духовної культури, етнографічні матеріали, які зібрав й оприлюднив парох, часто-густо стосуються землеробства чи скотарства, їжі чи одягу, житла чи господарських споруд не лише бойків Старосамбірського повіту, а й Турчанського, передусім с. Кіндратова, звідки він походив родом. Аналізуючи ці етнографічні відомості, М. Тугай розглядає їх крізь призму природно-географічних умов західної частини Бойківщини, соціально-економічного становища місцевого населення у 90-х роках XIX – першому десятилітті XX ст. (переважно до Першої світової війни), видової структури кожної ділянки досліджуваної матеріальної культури (компоненти народного одягу і види взуття; традиційні страви рослинного і тваринного походження та

напої; типи житла і господарських будівель; способи ведення землеробства і плекання худоби тощо), збереженості архаїчних пережитків у наш час тощо. В останньому випадку дисертант спирається на думку сучасних дослідників матеріальної культури бойків, українців загалом.

Висновки дисертації (с. 210–216) є логічними, змістовними, підкріплені конкретним фактографічним матеріалом, акумулюють результати власних народознавчих студій, відповідають основній меті та поставленим завданням. Докладне опрацювання тексту дисертаційного дослідження переконує нас у тому, що М. Тугай як його автор провів значну науково-пошукову й аналітично-дослідницьку роботу, узагальнив великий масив інформації, який залучив для своїх історіографічно-етнологічних студій.

Отримані дисертантом результати праці мають також практичне значення. Зокрема, їх можна використати в народознавчій, історико-краєзнавчій та музейній роботі, для написання історії НТШ та узагальненої історії розвитку етнографічної науки в Україні, під час викладання народознавчих дисциплін у вищих навчальних закладах тощо.

Результати своєї наукової праці М. Тугай оприлюднив у чотирнадцятьох (14) публікаціях, з яких чотири – у фахових виданнях України, одна – у зарубіжному виданні, п'ять – у виданнях апробаційного характеру, чотири – у розвідках, що додатково відображають наукові результати дисертаційної роботи.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. У кваліфікаційній роботі Тугая Миколи Івановича “Етнографічна діяльність Михайла Зубрицького в контексті регіональних народознавчих студій Наукового товариства імені Шевченка” порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

Відповідність змісту анотації основним положенням дисертації, зауваження, дискусійні проблеми. Аналіз змісту анотації та основних положень тексту дисертації М. Тугая засвідчив їхню відповідність загальним висновкам. Зміст анотації відтворює основні положення тексту кваліфікаційної

наукової роботи. Анотація не містить інформації, яка була б відсутня в дисертації. Анотація і дисертація оформлені відповідно до п. 6, 7, 8 “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

Водночас доцільно висловити **низку зауважень, застережень та побажань** до дисертаційної роботи М. Тугая.

Перше. Під час використання й оцінки чужого наукового доробку слід завжди бути послідовним і критичним, щоб убезпечити себе від суб’єктивності та упередженості, а також враховувати наукову думку інших дослідників. Зокрема, нашими зусиллями було докладно проаналізовано вже згаданий тритомник “Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали” (Львів, 2013–2019), а самі результати аналізу опубліковані у формі розлогої рецензії в “Записках НТШ” (Львів, 2019. Т. ССLXXII: Праці Філологічної секції. С. 628–647). З цією нашою, гострою за змістом, рецензією автор дисертації обізнаний, але з невідомих нам причин він змовчав про неї. Натомість, врахувавши хоча б частину наших критичних зауважень і виявлених недоліків у цьому виданні, зокрема і грубі помилки та плагіат, М. Тугай критичнішим оком оцінив би наукову якість наукових і науково-популярних праць окремих сучасних дослідників життєвого шляху і творчого доробку М. Зубрицького, скажімо, Тетяни Наконечної, Романа Горака, Василя Сокола та ін.

Друге. Аналізуючи народознавчу спадщину М. Зубрицького, дисертант неодноразово апелює до результатів праці сучасних українських знавців духовної і матеріальної культури Бойківщини. Однак, не всі з них, з одного боку, викликають беззастережне довір’я, а з іншого – стосуються традиційно-побутових реалій саме населення Мшанця та його околиць. Натомість автор дисертації оминув цілу низку важливих досліджень, які допомогли б йому глибше і краще опанувати творчі здобутки мшанецького душпастиря із цих

ділянок народознавчої спадщини. Йдеться передусім про монографію Романа Сілецького “Будівельна обрядовість українців” (Львів, 2011) та статті Володимира Галайчука “Демонологічна палітра бойків Старосамбірщини: вірування у домашніх духів (На польових матеріалах)” (Етнічна культура українців. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. С. 198–216) і “Традиційні календарні звичаї та обряди бойків Старосамбірщини” (Записки НТШ. Львів, 2010. Т. ССLIX: Праці Секції етнографії і фольклористики. С. 138–178). Широко використали у своїх публікаціях та кандидатських дисертаціях польові етнографічні матеріали з цього краю випускники кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка Петро Біляковський, Андрій Зюбровський і Роман Тарнавський – учасники двотижневої експедиції-практики на теренах південної смуги Старосамбірського району (нині – Самбірського р-ну) в липні 2005 р. До речі, студіюючи дисертацію М. Тугая, ми не виявили згадок про його особисте перебування у Мшанці, Кіндратові чи інших поселеннях західної частини Бойківщини, де М. Зубрицький зібрав унікальні народознавчі джерела про різні сфери життя тутешніх автохтонів. До слова, з науковою метою автор цих рядків двічі відвідував Мшанець та навколишні села – в серпні 1980 р. і в червні 1998 р.

Третє. Описуючи внесок М. Зубрицького в дослідження духовної і матеріальної культури населення західної частини Бойківщини, автору дисертації доцільно було виокремити один важливий аспект – ступінь і якість використання інформації про традиційно-побутову культуру бойків кінця ХІХ – початку ХХ ст., наявну в етнографічних і фольклористичних працях мшанецького пароха, у сучасних карпатознавчих студіях (другої половини ХХ – початку ХХІ ст.), причому не лише в народознавчих дослідженнях, а й у лінгвістичних, передусім у діалектологічних. Впевнені, дослідника очікували б окремі “маленькі відкриття”.

Четверте. Завжди треба чітко розрізняти предметний засяг різних галузей знань гуманітарного профілю, що вивчають традиційно-побутову культуру

українців та інших етносів. Точніше, не можна ставити в один ряд дослідження “із етнографії, фольклористики, ... *народознавства* та етнографічного музейництва” (с. 79), позаяк народознавство, власне, і становить сукупність етнографічних та фольклористичних досліджень, а також результати праці знавців народного мистецтва.

П'яте. Мають місце в дисертаційній роботі неточності та помилки фактографічного характеру. Так, аналіз етнографічної діяльності М. Зубрицького Роман Кирчів зробив не в колективній (с. 40), а в авторській монографії “Етнографічне дослідження Бойківщини” (Київ: Наукова думка, 1978). Колективною є монографія “Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження” (Київ: Наукова думка, 1983), яка вийшла друком за редакцією професора Юрія Гошка. Інший приклад: “записи із с. Мшанець та Бойківщини загалом містяться” у “Студіях з української етнографії та антропології” (Прага, 1928; Київ 1995) Федора Вовка (с. 35), яка об'єднує чотири окремі праці видатного вченого, зокрема і його відоме дослідження “Етнографічні особливості українського народу”, вперше опубліковане в 1916 р. Саме в останньому Ф. Вовк і використав польові етнографічні матеріали, які зібрав на теренах Бойківщини під час етнографічно-антропологічних експедицій. Ще інший приклад: відома праця Катерини Матейко “Український народний одяг: етнографічний словник” (Київ: Наукова думка, 1996) є авторським дослідженням; у світ вона ніколи не виходила за її редакцією (с. 49). До речі, у списку використаних джерел і літератури поданий належний її бібліографічний опис (с. 258). Іван Франко був не лише редактором (с. 105), а й упорядником “Галицько-руських народних приповідок”, а також автором передмов до окремих томів цього унікального видання малої прози. Також невідомо нам, хто саме прищепив М. Зубрицькому любов до історії – Роберт Кішта чи Р. Кішка (с. 54) тощо.

опис (с. 258). Іван Франко був не лише редактором (с. 105), а й упорядником “Галицько-руських народних приповідок”, а також автором передмов до окремих томів цього унікального видання малої прози. Також невідомо нам, хто саме прищепив М. Зубрицькому любов до історії – Роберт Кішта чи Р. Кішка (с. 54) тощо.

Зазначені недоліки, застереження, зауваження і побажання мають передусім рекомендаційний характер і не впливають на загальний належний науковий рівень рецензованого дисертаційного дослідження.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки. За науковим рівнем, обґрунтованістю основних положень і висновків, практичним значенням дисертаційна робота “Етнографічна діяльність Михайла Зубрицького в контексті регіональних народознавчих студій Наукового товариства імені Шевченка” відповідає вимогам “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії”, затвердженого Кабінетом Міністрів України від 12 січня 2022 р., № 44 (зі змінами від 21 березня 2022 р., № 341), а її автор – Тугай Микола Іванович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри етнології

Львівського національного університету

імені Івана Франка

Глушко М. С.

